

BOCSKOR-SALLÓ LILLA

ROMÁN IRODALMI ÉS KULTURÁLIS HATÁSOK KOVÁCS ANDRÁS FERENC KÖLTÉSZETÉBEN

Kapcsolódás az Eminescu- és Sorescu-lírához

*„Mert vannak versek, amelyek úgy hatnak, mintha a nyelvben
»preformálódva« már benne szunnyadtak vagy aludtak volna.
Költőnek kellett jönnie, varázslónak, aki felébressze őket.”*

ÁPRILY LAJOS

*„...jómagam a kiemelkedőbb teljesítmények és fordítók
hosszabb és méltán megérdemelt felsorolását mellőzve, itt
csak Dsida és Áprily (legalábbis számomra) mértékadó fordítói
munkáját említeném. Eminescut és magyar fordításváltozatait
átolvasva viszont azt tapasztaltam, hogy olykor versértő mester-
embereink, sőt még legjelesebb költőink is mellé-melléfordítgat-
nak: vagy meg sem hallják, vagy pedig síróssá túlozzák az emi-
nescui gondolatok hullámvázisának melankolikus muzsikáját.”*

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

A műfordítás kérdései

■ A fordítás hermeneutikai gyakorlat: célja a kommunikáció, a másság megértése, az idegennek vélt gondolatok tolmácsolása. A világirodalom és nemzeti irodalom kölcsönös megértése a fordítások által lehetséges. A fordítás közvetítő szerepe a nemzeti irodalmak fejlődésére nagy hatással volt, ezek vizsgálata az összehasonlító irodalomtudomány és az alkalmazott nyelvészet tárgykörébe tartozik. A műfordítás olyan kapcsolatrendszereket, (intertextuális) hálózatokat alakított ki, amelyek gazdagították a nemzeti irodalmakat.¹ Walter Benjamin *A műfordító feladata*² című esszéjében a fordítás olyan tolmácsolásként tételeződik, amely a tiszta nyelv (*reine Sprache*) megértésére törekszik, amely a rokonságban álló nyelvek mögött álló lényeg. A fordítás lehetővé teszi, hogy tovább éljen (*Fortleben*) az eredeti jelentés. Paul De Man tanulmányában³ a dekonstrukció szemzőgéből kritizálta a benjamin-i elméletet, szerinte a fordítás rávilágít az eredeti jelentés feltárásának lehetetlenségére és a nyelvek feloldhatatlan különbözőségére. *A „boldog Bábel”*: tanulmányok az irodalmi fordításról című, 2005-ben megjelent kötet⁴ felsorakoztatja a dekonstrukció és a posztkoloniális fordításelmélet egymásnak sokszor ellentmondó szempontjait, de a műfordítások szükségességét, az új lehetőségek keresését a szerzők nem vitatják.

1918 után a romániai/erdélyi magyar irodalomban megnőtt a műfordítások kultúráközvetítő szerepe. A romániai könyvkiadást 1948-ban államosították, a műfordítás-kínálatot nagymértékben a kommunista ideológia határozta be, ugyanakkor a fordítások alkalmat adtak a világirodalmi tájékozódás felé is. A romániai magyar műfordítók közül Székely János⁵ kategorikusan állította, hogy jó fordítás nem létezik. Egy nyelv szőrendje, hangszereltsége, dallama annyira egyedi, hogy átadása lehetetlen. Ugyanakkor – és ez ugyancsak Székely János gondolata – jóval kevesebbek lennének műfordítások nélkül.

Ebben a tanulmányban Kovács András Ferenc poétikájának román költészethez való viszonyát vizsgálom, egy romantikus és egy modern költővel való kapcsolódását emelem ki: ez a két költő, Mihai Eminescu és Marin Sorescu a világirodalmi kánonhoz is szervesen kapcsolódik.

Kovács András Ferenc már nagyon fiatalon, középiskolás korában próbálkozott műfordításokkal, 1978-tól már közölt is különböző romániai lapokban (*Utunk, Igaz Szó* stb.). Főként francia nyelvből fordított, de a román költészetből is választott szövegeket: Mihai Eminescu, Matei Vișniec, Petru Romoșan,⁶ Ana Blandiana, Augustin Pop, Mircea Cărtărescu, A. E. Baconsky, Marin Sorescu verseit fordította.

A marosvásárhelyi *Igaz Szó* 1989-es, 6. számát Eminescu költészetének szentelte. A költő halálának 100. évfordulója az erdélyi költők és irodalomtörténészek számára jó alkalom volt, hogy újratárgyalják az addig kialakult magyar Eminescu-képet. Ebben a számban jelenik meg KAF *Idő, széljárta könyv* c. költeménye és Eminescu *De ce nu-mi vii* című versének kiváló fordítása, illetve a költő gondolatai a román költészetből való tolmácsolásról, ezen belül pedig az Eminescu-fordításokról: „Verseinek gazdagon árnyalt költői nyelvét magától értetődő természetességgel hozza mozgásba a látszólag legegyszerűbb közlésekben lakozó két-, avagy többértelműség – az az állandó feszültség, amely betölti és meg-megregezteti a szavak mögötti térséget. Megfigyelhető, hogy egy-egy szerelmes versének kezdeti fanyar-édeskés játszadozása hogyan súlyosodik s nehezül el a várakozásban: miként válik lassan mozdulatlaná az idő emlékezetében, kozmikus kihűlt sorokban. Megtévesztő kissé az a könnyed dalszerűség, amelyben a népköltészet, a német Lied s a románc emléke zsong, hullámlázik fátyolos hanghatásokkal a költő könnyörtelen időélményében... Nehéz tehát ezeket az andalítóan rideg s a mindenség felé figyelő magányos verseket Eminescu valós dimenzióiba helyezni... S talán éppen ezért nem elég fordításkor a kötöttségeket így-úgy betartva eminens énektanárként leszolmizálni a verset, mert a vers leglelke érintetlen marad: nem küld viziontrezgéseket.”⁷

A 16 éves Mihai Eminescu első verse a (magyar anyanyelvű⁸) Iosif Vulcan által vezetett *Familia* című lapban jelent meg 1866-ban Budapesten: „De-aș avea (De-așiu avé).”⁹ Vulcan írja át Eminovici-ről Eminescura a nevet. Eminescu versei túlmutatnak a romantikán, filozófiai gondolatai a modernséghez közelítik őt. A népköltészethez és természethez való kötődése végigkövethető poétikájában, bölcséleti gondolatai világirodalmi – főként német¹⁰ (Goethe, Novalis, Hölderlin, Schopenhauer) – hatásról tanúskodnak. A kiváló romanista és Eminescu-kutató Gáldi László úgy véli, hogy Eminescu bécsi tartózkodása alatt Ioan Slavici közvetítésével megis-

merkedhetett Kölcsey és Vörösmarty lírájával, sőt verseiben felismerhető az említett költők hatása is.¹¹

Eminescu első magyarra fordított verse 1885-ben, tehát még a költő életében, több mint száz évvel ezelőtt jelent meg, a *Kolozsvári Közlöny*ben. Az *Atît de fragedă* című verset Sándor József fordította, majd Laurențiu Bran és Szócs Géza bánsági tanár és Révai Károly folytatta a tolmácsolást. Önálló kötetben Kibédi Sándor adta ki Eminescu verseit magyarul 1934-ben. Kacsó Sándor 1966-ban szerkesztette meg és adta ki Eminescu összes költeményét magyarul. Bajor Andor részt vett az igényes filológiai munkában: „A kötetben száznál több fordító és költő találkozott, sok verset akkor kellett először lefordítani, sokat pedig újr fordítani. Sőt tökéletesnek és véglegesnek tűnő megállapodásokat újjal kellett pótolni. Például a *Luceafărul* fordításának (Brán Lőrinc, Berde Mária, Áprily Lajos, Fekete Tivadar, Kibédi Sándor, Faragó Zoltán) hat változata végül nem tűnt elegendőnek. Amikor már Áprily Lajos rendkívül szép és kifejező fordítását föl vettük a kötetbe, egy elemi csapás erejével hatott az a föl ismerés, hogy az eredeti páros rímek helyett a magyar szövegben csak félrímeket találunk. Így végül Kiss Jenő formailag is hibátlan fordítása jelentette az igazi megoldást. Nehezen tudom elképzelni, hogy az elkövetkező időben valaki is meghaladja Kiss Jenő fordítói bravúráját.”¹² Bajor Andor a fordítás nehézségeiről, az átültetés, tolmácsolás lehetetlen voltáról, a két nyelv közötti feloldhatatlan ellentétéről is értekezik: „Tiszteleggel meg kell mondanom, hogy a fordítás téjjeit többnyire elvesztettem. Például a román alexandrinus költői muzsikája a *Kép és keret (Icoană și privaz)* tolmácsolása közben aranyból sárgarézévé változott. Ami az eredetiben aranytallér, a fordításban rézpatkó. A színük hasonlít ugyan, de ami Eminescunál cseng, az a fordításban kopog. Tehát egy kincstárnak aranyban történő elszámolását áthangszereltem betyártánra. És minél jobban próbáltam vigyázni, annál betyárosabb nóta sikeredett. Ehhez módosult a tartalom is, ami Eminescunál bölcselet és okosság, az a hű fordításban bölcsködés és okoskodás. Ugyanis Eminescut nagyon nehéz magyarra fordítani, lévén, hogy a szöveg egyszerű és természetes, zenéje dalszerűen könnyed, gondolatai világosak. Mindebből következik a tolmácsolás rendkívüli nehézsége. Bonyolulttá lehet tenni, a muzsikát át lehet változtatni egy fúvószenekar vasárnapi térzenéjévé, a gondolat pedig banalitásra váltható. Ezeknek a tényeknek a tudatában lehet igazán értékelni a magyar műfordítás-irodalom valódi teljesítményét. Eminescu költői nagyságát képes érzékelni magyarul is az olvasó, és világirodalmi rangján becsülheti. Nem tudom, melyik európai kultúra közössége mondhatja még el ugyanezt magáról.”¹³ A legjobban sikerült Eminescu-átültetéseket olyan fordítóknak köszönhetjük, mint Áprily Lajos, Berde Mária, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor, Képes Géza, Kiss Jenő, Szabédi László, Szemlér Ferenc.

Az *Igaz Szó* kerekasztal-értekezletének résztvevői az Eminescu-költészet román, magyar és világirodalomban elfoglalt helyéről tartottak előadásokat: Lőrinczi László¹⁴ szerint a román költészet Eminescu által vált európaivá, forradalmasította a költői nyelvet, a tizenkilencedik század román realista és romantikus hagyományait meghaladta, és költészet szimbolista vonásai a modernséghez és a huszadik századhoz közelített-

ték. Az első Eminescu-fordítások viszont nem mindig követték az alakhűséget, a nyelvi és stiláris pontosságot. Áprily Lajos, Berde Mária, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc és Jékely Zoltán, Szabó Lőrinc már jóval körültekintőbb a fordítások esztétikai szabályait illetően. Markó Béla¹⁵ szerint a magyar fordítások (Lőrinczi László, Franyó Zoltán nemzedéke) gyakran Eminescu költészetének félreértéséről szólnak, szecessziós hangulatúak, túldíszítettek és érzelgősek, nem egyszerűek és népiesek, mint az eredeti szövegek. Székely János¹⁶ szerint a költészet elértéktelenedett, helyét a tudomány, a hírközlés és a politika vette át. Itt jelenti ki: verset fordítani lehetetlen: „A vers, ha igazi vers, nyelvi jelenség. Egyetlen nyelv szelleméből fogant, »lelkéből lelkedzett«, nem lehet áttenni más nyelvre.” Tehát nem lehet verset írni és nem lehet fordítani. Ugyanakkor azt is elismeri, hogy: „A műfordítás kétes, reménytelen útja olykor váratlan célba vezet. El sem mondhatom, mennyivel szegényebbek lennénk, ha a *Hamlet*nek vagy az *Ódának* egy görög vázához, vagy mondjuk a *Glosszának* nem volna remekbe készült magyar változata.” Jánosházy György¹⁷ is kemény kritikával illeti a fordítói önkényességet, szerinte a versfordítónak tiszteletben kell tartania a költői koncepciót, a fordításnak művészi értékű átültetésnek kell lennie. Az 1966-os kötetből szerinte egy mesterkélt, kusza, harsány és dagályos Eminescu-kép rajzolódik ki. Ostorozza Dsidát, hogy a költő két versét (*Peste vírfuri*, *Somnoroase păsărele*) trocheus helyett jambusban fordítja, és kritizálja Finta Gerő (*Pe aceași ulicioară*) ügyetlen fordítását. Szerinte Kacsó Sándor *Revedere*-fordítása *érdes törmelék*, Szabédi László *Glossza*-fordítása pedig *nehézkés*. Gelu Păteanu¹⁸ szerint a kultúrát művelő emberek rokonlelkek, ezért is létezik a műfordítás, hiszen az alkotók kíváncsiak egymás érzéseire, gondolataira.

A vers, amelyet KAF Eminescu halálának 100. évfordulójára írt, Eminescu-motívumokra, szubjektíven is árnyalja a román költőről kialakult képet. A költőre nagy hatással volt a román líra légysága, zeneisége, hangzása. A metaforikus és jelzős szerkezetű cím két kulcsszava, az *idő* és a *könyv* az Eminescu-líra posztmodern olvasatát jelzi. Metaforája az *idő megérthetőségét és olvashatóságát* a kultúrához köti. Az aposztrophé szövegszervező elve Culler szerint az olvasót az intertextualitás kultúráközvetítő hálózatába kapcsolja a *költői jelenlét*¹⁹ segítségével. Az intertextuális vonatkozások számos szöveget megidéznak a versben: Kosztolányit a *nősz-ősz* rímpárral, Berzsenyit és Vörösmartyt, Borgest az *idő* és a *könyv* tematizálásával, Reviczky Gyulát a könny-könyv szópárral, a hársfa utalhat Walther von der Vogelweide híres versének fordítására, ugyanakkor megidézi az Eminescu verseiben gyakran felbukkanó hárs, nyárfa- és erdő-motívumát²⁰ (*Dorința*, *Lucafărul*, *Floare de tei*, *Povestea teiului*, *Pe lângă plopii fără soț*, *Ce te legeni...*). Mindez az anakreóni hetes jambikus lejtésével azt a jól ismert KAF-i szövegüniverzumot idézi, melyben a világirodalmi vonatkozások a lelki és gondolati rokonságot emelik ki az idézetek között.

A szöveg első sora megismétli a cím szavait, mintegy rájátszva a román lírikus refrénjeire. Ezt az ismétlést a páros rímek is alátámasztják, amelyek a strófák belső két sorát, illetve páros strófákban az első és utolsó sorokat fonják össze. Az első szakaszban megjelenik a szubjektivitás, a

vallomás, a lírai én, amely a harmadik szakaszban már a román költő alakját veszi magára.

A vers hangzásvilága a román nyelv dallamosságát, zeneiségét idézi: a jambusokat és a rímkonstrukciót kiegészítik az alliterációk és a *hangzás* tematizáltsága.

<p>Idő, széljárta könyv! <i>Vers Eminescu-motívumokra</i></p> <p>Idő széljárta könyv nősz Suhansz a szív terében Üres lapod fehéren Fölöttem átsuhog</p> <p>Hová hullt annyi könny s ősz Forrás tükrén a <u>hársak</u> Hol vannak már a társak Fényverte májusok</p> <p>Mért lettem esti <u>nyárfa</u> Halk csillagot lehellő Álomzila szellő Ha lombot hajt a tón</p>	<p>Miért vágy égi hárfá Lélek bolond <u>kolompja</u> Bolygó <u>hangját</u> hol ontja Sugárba <u>hallhatón</u></p> <p>Hová hullt annyi ábránd Kihűlt ürben kerengő Megőrült árva <u>erdő</u> Tajtétkzó tengerár</p> <p>Magához hány világ ránt Szavaknak hány közöny vet Idő széljárta könyved Örvénylő csendje vár</p> <p>1989</p>
---	--

A műfordítás nehézségei. *Eminescu: De ce nu-mi vii?* (*Miért nem jössz már?*)

<p>Mihai Eminescu: De ce nu-mi vii?</p> <p><i>Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așează bruma peste vii - De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?</i></p> <p>O, vino iar în al meu braț, Să te privesc cu mult nesăț, Să razim dulce capul meu De sînul tău, de sînul tău!</p> <p>Ți-aduci aminte cum pe-atunci Cînd ne primblam prin vîi si lunci, Te ridicam de subsuori <u>De-atîtea ori, de-atîtea ori?</u></p> <p>În lumea asta sunt femei Cu ochi ce izvorăsc scînteii... Dar, oricît ele sunt de sus, Ca tine nu-s, ca tine nu-s!</p> <p>Căci tu însenezezi mereu Viața sufletului meu,</p>	<p>Mihai Eminescu: Miért nem jössz már?</p> <p><i>Nézd, minden fecske útra kél, Diófalombba tûr a szél, Dérverte szőlő ködre vár – <u>Mért nem jössz már, mért nem jössz már?</u></i></p> <p>Ó, jöjj karomba, kis bohóm, Hadd nézzelek megint mohón, Melledre hadd hajtom fejem, Egyetlenem, egyetlenem!</p> <p>Hányszor kószáltunk hajdanán, S a völgyek lankás hajlatán Magasba mint emelt e kéz, <u>Hogy messze nézz, hogy messze nézz!</u></p> <p>Van még a földön annyi nő, Szemük szikrákat rebbenő... De téged, bár minő, szép s kacér, Föl egy sem ér, föl egy sem ér!</p> <p>Te tündökölsz csak, légy örök Lelkemben, mint a fénykörök,</p>
--	--

<p>Mai mîndră decît orice stea, Iubita mea, iubita mea!</p> <p>Tîrzie toamna e acum, Se scutur frunzele pe drum, Si lanurile sunt pustii...</p> <p>De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?</p> <p>1887</p>	<p>Te csillagoknál ékesebb, Legédesebb, legédesebb!</p> <p>Megöszül, ködbe hull a föld, A holt avar mindent betölt, A tág határ kihűlt, kopár. ..</p> <p><u>Mért nem jössz már, mért nem jössz már?</u></p> <p>1989 Kovács András Ferenc fordítása</p>
--	--

Kovács András Ferenc a műfordítás mesterének tekintette Áprily Lajost, akinek több Eminescu-tolmácsolást is köszönhetünk. Mindkét költőre nagy hatást gyakorolt a román lírikus, ugyanakkor mindketten azt vallják, hogy fordítása nehézkes, a nyelvek különbözősége miatt. Áprily annyira tiszteli az eminescui lírát, hogy nem fordítja le egyik híres versét, amelynek fordításával később többen is próbálkoznak, közöttük, mint láthattuk, Kovács András Ferenc is. Áprily így vall Eminescuról és a fordítás nehézségeiről: „S miért nem fordítottam le híressé vált elégikus dalát, a *De ce nu-mi vii*-t, mely többször is csábított lefordításra? Azért, amiért a *Chanson d’automne* fordításával is adós maradtam. A francia versben az *o* magánhangzó hordozza az őszi mélabút, a *langueur monotone*-t. A román versben – sokkal erősebben – az *u*. (A vágyat kifejező magas hang: *De ce nu-mi vii?* ebből a mélyhangú muzsikából szökken ki.) Negyvenhét *u* hangja van ennek a rövid, huszonnégy soros őszi versnek (*se scutur frunzele de nuc*). Megnéztem egyik magyar fordítását, s abban három *u* hangot találtam. Aki itt fordításra vállalkozik, hiába őrzi meg az eredeti jambikus ritmusát, a rímpárosságot és a sorok szótagszámát – a vers mélabús, szinte remegtetően erős természethangulatát hordozó vokalizmusa nélkül (*tîrzie toamnă e acum*) nem érheti el az egyenértékűséget, sőt meg sem közelítheti. Eminescu férfias, mély zöngéhangjai ebben a versében is benne vannak. *Intraductibil* – állapítja meg az Arghezi-kötet bevezetése a ma is élő román költő verséről. *Intraductibil* – mondhatjuk el erről az Eminescu-versről – mint Poe *Annabel Lee*jéről is –, s elgondolkozhatunk a műfordítás határkérdésein.”²¹

A verset Eminescu élete végén írja, 1887-ben, egyszerűség, a népdalokhoz hasonlatos letisztultság jellemzi. Többen is próbálkoztak a vers fordításával: közöttük Brán Lőrinc, Berde Mária, Franyó Zoltán, Finta Gerő, Képes Géza, Nagy Kálmán²² és Kovács András Ferenc. Horváth Tibor tanulmányában²³ Finta Gerő és Képes Géza fordítását hasonlítja össze, és azt a következtetést vonja le, hogy: „...ha az eredetihez mérjük a két fordítást, meg kell állapítanunk, hogy annak egyikük sem pontos mása. Eltéréseket főképpen a hangvételben s a hangulati hatásban észlelni. A Fintáé valamivel tartózkodóbb, hidegebb hatású, mint az eredeti, a Képesé ellenben izzóbb, bensőségebb, szenvedélyesebb hangú. És egyben az összes eddigi közül a legegységesebb, a legkövetkezetesebben átgondolt fordítás. Benne alig találni egyenetlenségeket. Munkája a szép magyar vers benyomását teszi. Belső egysége és őszinte, meggyőző hangvétele miatt az eredeti méltó magyar párjául állíthatjuk.”²⁴

A vers első szakaszának fordítása jól mutatja a műhelyi dilemmákat: már maga a cím fordítása/értelmezése is merőben eltér, bár többen is megtartják az egyszerűséget. Franyó és Képes Géza fordítása az indulatszót hangsúlyozza, sőt Képes Géza a kérdőjel elhagyásával megváltoztatja a cím jelentését, a befejezetlenséget, töredezettséget erősít, Franyó pedig az **ide** helyhatározószóval a tükörfordítást próbálja követni: miért nem jössz hozzám? Az első sorban a „*Vezi*” megszólítás Brán Lőrincnél: „*Lásd*”, Berde Máriánál: „*Nézd*”, Képes Gézánál, Finta Gerőnél és Nagy Kálmánál: „*Látod*”. Franyó Zoltán nem tartja fontosnak a megszólítást, nála teljesen elmarad, ami szintén jelentésváltozással jár. Az Áprily által említett *u* hang az első szakaszban kilencszer jelenik meg, a magyar fordításokban egyszer, legfeljebb kétszer. Az első szakasz utolsó sorának ismétlése is a műfordítói szubjektivitásra irányítja a figyelmet: bár a legtöbben megismétlik a cím szavait, megtartva a szórendet, Nagy Kálmán a kérdőszót ismétli meg háromszor. A rím játékosága is messze elmarad a román eredeti mögött: a *duc-nuc* rímpár talán a *kél-diófalevél* párosban érzékelhető, de a *vii* jelentése nem adható át, hiszen az azonos hangalakúság (*jössz* és a *szőlő*) csak a román nyelvben marad meg, ezért a fordítók az *ősz-jössz* rímpárral helyettesítik.

<p>Miért nem jössz?</p> <p>Lásd, a fecskék messze szállnak, Hull a lombja a vén fának. Éket, pompát elvisz az ősz, – Miért nem jössz, miért nem jössz?</p> <p>Brán Lőrinc/Laurențiu Bran fordítása 1889</p>	<p>Miért nem jössz?</p> <p>Nézd, indul már a fecskehad, Diófáról a lomb szakad. Szőlők felé dért küld az ősz, Miért nem jössz, miért nem jössz?</p> <p>Berde Mária fordítása 1939/1972</p>
<p>Óh, miért nem jössz ide?</p> <p>Már <u>ú</u>tra kelt a fecske mind, Diólevél perog le kint, A szőlőt dér teríti be - Óh, miért, óh miért nem jössz ide?</p> <p>Franyó Zoltán fordítása 1960/1968</p>	<p>Miért nem jössz?</p> <p>Látod, a fecske <u>ú</u>tra kél, Hull már a diófalevél, Szőlőkre deret ejt az ősz, Miért nem jössz? Miért nem jössz?</p> <p>Finta Gerő fordítása 1929/1939</p>
<p>Ó, jössz-e már...</p> <p>Látod, a fecske <u>ú</u>tra kél, Hull a sápadt diólevél; Deres a szőlő, őszre jár – Ó, jössz-e már, ó, jössz-e már?</p> <p>Képes Géza fordítása 1947/1974</p>	<p>Miért nem jössz?</p> <p>Látod, a fecske <u>ú</u>tra kél, Lehull a diófalevél, Rászáll a szőlőre a dér – Miért nem jössz? Miért? Miért?</p> <p>Nagy Kálmán fordítása 1969</p>

Kovács András Ferenc a cím egyszerűségét és a megszólítást meghagyja, a rímek játékoságát is hűen követi. Szóhasználata szabad költői erede-

tiséget hoz magával: *diófalomb, dérverte*. A hangszimbolikát is követi a fordítás: a magas és mély magánhangzók váltakozása kiegyenlítődik. Nézzük az első szakaszban:

e i î u e e e e u	é i e e e ú é
e u u e e e e u	i ó a o a ú a é
a e a a u a e e i i	é e e ő ő ő á
e e u i i i e e u i i	é e ő á é e ő á

A román és magyar nyelv különbségei a hangszereltségben is tetten érhetők: a románban jóval több a magánhangzó, mely jobban kedvez a lágy-ságnak, zeneiségnek, dallamosságnak, a belső rímek egybecsengése is kevésbé behatárolt. Az első sor fordítása bravúros: a *nézd-kél* belső rímpár lekerekíti a hangszimbolikát, és ráüt a második sor végével. A hangszimbolikát az alliterációk: „*Diófalombba-Dérverte*”, „*megint mohón*”, „*hadd hajtom*”, „*hányszor...hajdanán...hajlatán*”, „*szemük szikrákat*”, „*te tündökölsz*”, „*kihűlt, kopár*” és az asszonáncok fokozzák: „*nézd-kél*”, „*melledre-fejem*”, „*emelt e kéz*”, „*Megöszül, ködbe hull a föld.*”

Ugyancsak a második sorban a *túr* a *scutur* hű/hangzó másolata (a legtöbb fordító a *hull* szót választotta). Az indulatszó a második szakaszban szintén az eredeti román szöveg hű másolata. Ebben a szakaszban viszont már jóval több a költői szabadság, a verssorok szórendjének felcserélése. A harmadik szakaszban szintén változtatni kénytelen: a kérdés felkiáltássá alakul, és a megszólítás is elmarad. A negyedik szakaszban visszatér a szó szerinti fordítás igénye, amely a *scíntei-szikrákat*, a *dar-de, sunt sus-szép kacér* szópárokkal csúcsosodik ki. Az ötödik szakaszban az egyes szám második személy megismétlődése kiemeli a kedves hiányát, a *tu-te* személyes névmás alaki hasonlósága szintén az eredeti vers hangzásához közelít. Az utolsó szakasz az elégikusságot emeli ki, az évszakmetafora az elmúlást és hiábavaló vágyakozást melankóliává alakítja, amely az Eminescu-líra sajátossága.

Írónia és parodisztikus látásmód. Kapcsolódás Marin Sorescu költészetéhez

A Nobel-díjra is jelölt Marin Sorescu 1964-ben debütált szatirikus, parodisztikus kötetével, amelyet fanyar írónia jellemez, címe: *Singur printre poeți (Egyedül a költők között)*. A kötet elutasítja a korábbi költészeti sémákat, demitizálja a konzervatív lírát. Versbeszéde egyszerű, hétköznapi, szándékosan „nem költői”, a szöveg egésze szerveződik egyetlen költői kép-pé. Legtöbb művét Balogh József fordította magyarra. Kányádi Sándor is kedvelte Marin Sorescu verseit, barátként tekintett rá: „Nagyon tetszett nekem, hogy tulajdonképpen ilyen elvont, anekdotaszerű verseket ír, és az, hogy nincs verse költői gondolat nélkül. Egy verset az tesz verssé, hogy költői gondolat van benne, függetlenül, hogy szabad vers-e vagy kötött, zárt. Sorescunál elsősorban a frappáns gondolatok vonzottak, és az is, hogy nagyon nehéz fordítani. Körülbelül negyven versét ültettem át magyarra, de ezeket a fordításaimat is revízió alá kell vennem majdani antológiám szá-

mára. Sorescunál ugyanis látszatra a nyersfordítás is visszaadja a gondolatot, de... nagyon könnyen éppen a poézis sikkad el; a poézis, a gondolat életető eleme. S mire észrevennők, a vers kiszerved, mint a szárazra vetett hal. Igen, azért nehéz fordítani, mert végtelenül egyszerűnek tűnik. Különbösen csakugyan az az érzésem, hogy valahol rokonok vagyunk.”²⁵

Kovács András Ferenc Sorescu több versét is lefordította (*Szalmaszál, A hosszútávfutó, Pilátus*), az alábbi versfordítás pedig csak egyik példája annak, hogy a román líra sajátosságai hogy kapcsolódnak az erdélyi magyar költészethez.

<p>MARIN SORESCU: Mania persecuției</p> <p>Tu îmi storci vłaga Și eu cred că tu Îmi storci vłaga.</p> <p>Tu îmi duci copilul La război Și eu cred că tu Îmi duci copilul La război.</p> <p>Tu îmi iei zilele Și eu cred că tu Îmi iei Zilele.</p> <p>1970</p>	<p>Üldözési mánia</p> <p>Te kiszípolyozol engem, És én azt képzelem, hogy Te kiszípolyozol engem.</p> <p>Te háborúba hurcolod Gyermekemet, És én azt képzelem, hogy Te háborúba hurcolod Gyermekemet.</p> <p>Te véget vetsz életemnek, És én azt képzelem, hogy Te vetsz véget Életemnek.</p> <p>1987</p> <p>Kovács András Ferenc fordítása</p>
--	--

Marin Sorescu verseskötetéhez²⁶ írott előszavában magát Sorescut idézi: „A költészet fájdalmas művészet. A vers csak annyira fájhat, amennyire a művészet, mégis a világ valahány művészete egyszerre sem sajog oly égezően, mint a vers maga. Vajon miért? Mivel ő az emberiség rezgésmérője. A szó – sokkalta inkább, mint holmi szobor, festmény vagy épület – finoman bevonja a nyöszörgő világ sóhaját, átítatódik vele, kerékbe tört lesz, megsebzett, szétszaggatott. A költő lebénul a szabad választási lehetőségek között, merthogy lényegénél fogva nem a tettek embere. Az ő habozása, tétova dadogása, folytonos fontolgatása eleve metafora.”²⁷ Majd így folytatja: „Sorescu költészete mindenestre kerülni látszik a metaforákat, s nézetem szerint így változhat egyetlen metaforává. Valóban – sokszor szikárnak tűnő verseit egyetlen metafora forró röpte ragyogja be.”²⁸

A fordítás hűen követi Sorescu beszélt nyelvhez közelítő, lecsupaszított poétikáját. A címben található görög eredetű szó, a *mánia* mindkét nyelvben gyökeret vert, így jelentés- és hangzásvilága azonos. Más a helyzet az üldözés szó esetében, amely hangzásában más, de jelentésében már hasonló az eredetihez. Bár úgy tűnik, hogy Eminescu költészete sokkal közelebb áll Kovács András Ferenc poétikájához, líraiságához, költői szemléletéhez, Sorescu ironikus pozíciója, szórenddel való játéka, a nézőpont váltogatása hatással volt az erdélyi költő lírájára. Az ismétlés a sza-

kaszkoban a valóságképelet megkettőződött játékát olvasztja egybe. Ezt a dualitást a cím felülírja, performativitása megkérdőjelezi az elsődleges jelentést, így válik metaforává. Az olvasóban születhet meg az eldöntetlen kérdés megválaszolhatósága, így a dialogicitás poétikája és az ironia Paul de Man szerinti performatív és esztétikai értelmezése érvényesül Sorescu költészetében. Az én megkettőződése a reflexió dialektikájában a valóság megkérdőjelezése. Az ironia ebben az olvasatban halálosan komoly, az én integritásának eszköze.

JEGYZETEK

1. Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő et alii (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus, Bp., 1998.
2. Walter Benjamin: *A műfordító feladata*. In: Uő: *Angelus Novus*. Magyar Helikon, Bp., 1980. 69–87.
3. Paul de Man: *Walter Benjamin A műfordító feladata című írásáról*. Átváltozások 1994/2. 65–81.
4. Józán Ildikó – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A „boldog Babel”: tanulmányok az irodalmi fordításról*. Gondolat, Bp., 2005, Lőrincz Julianna: *Azonosság és máság, a műfordítás-elmélet néhány terminológiai kérdése*. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények 2007/1. 21–28.
5. *Teljesség – hitelesség. Befejezhetetlen kerekasztal-értekezlet*. Igaz Szó 1989/6. 550.
6. A KAF-életmű szempontjából releváns az alábbi Petru Romoșan-fordítást említeni, a Látó 1990/5-ös számából: „Íme, itt van ő! A nagy görög. / Négy egyenlő része zseli a citromot. / Zöld fülbevalója túln túl tündököl. / A fanyar lé előmlik az állon, a fehér ívpapíron. // Ismét kérdezlek, Konsztandinosz P. Kavafisz, / Költeményed Alkibiadésról elkészült-e végre? / Alkibiadész elég örülten sikerült? / A Szépségről és a Bölcsességről mindent tudsz, / de Alkibiadészed eléggé eszeveszett? (A nagy görög, Kovács András Ferenc fordítása)
7. Kovács András Ferenc: *A műfordítás reményteljessége*. In: Uő: *Scintilla animae*. Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, Kvár, 1995. 18.
8. Iosif Vulcan édesanyja Irinyi Viktória, a feltaláló Irinyi János és Irinyi József nővére.
9. Familia 9 martiu 1866. 68.
10. Șerban Cioculescu: *Eminesciana*. Minerva, Buc., 1985.
11. Gáldi László: *Magyar-román szellemi kapcsolatok*. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1942. 75.
12. Bajor Andor: *Eminescu magyarul*. Igaz Szó 1989/6. 529.
13. Uo. 530.
14. Lőrinczi László, Igaz Szó 1989/6. 538–544.
15. Markó Béla, uo. 547–548.
16. Székely János, uo. 549–550.
17. Jánosházy György, uo. 550–552.
18. Gelu Păteanu, uo. 554–556.
19. Jonathan Culler: *Aposztrophé*. Ford. Széles Csongor. Helikon 2000/3. 377.
20. A bukaresti Bellu temetőben hársfa alatt nyugszik Eminescu, kortársai szerint nagyon szerette, inspirációt jelentett neki a hárs. Van egy hársfája Jászvárosban is, a költő állítólag gyakran találkozott alatta szerelmével, Veronica Miclével és barátjával, Ion Creangával. Szintén Jászvárosban található a nyárfa, amely Eminescu egyik versének „műzsája.”
21. Áprily Lajos: *Mihai Eminescu*. In: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi, Bp., 1981. 309.
22. Mózes Huba (szerk.): *Eminescu a magyar irodalomban*. Kriterion, Buk., 1989. 234–239. Ebben a kötetben olvasható Dsida Jenő vallomása, aki háromszor is lefordította Eminescu *Glossza* című versét (*Titkok a versfordítás műhelyéből*, 394–398.), és amelyhez Szabédi László fűzött egy vitacikket: *Glosszák Eminescu Glosszájához* (398–409.)
23. Horváth Tibor: *Miért nem jössz?* Uo. 414–418.
24. Uo. 418.
25. Beke György: *Kányádi Sándor*. In: Uő: *Tolmács nélkül*. Kriterion, Buk., 1972. 487–488.
26. *Marin Sorescu legszebb versei*. Ford. Balogh József, Franyó Zoltán, Kovács András Ferenc, Lendvai Éva, Majtényi Erik, Markó Béla. Albatrosz, Buk., 1987.
27. Kovács András Ferenc: *Bevezetés a kábulatba. Marin Sorescu költészetéről*, In: Uő: *Scintilla animae*, 6.
28. Uo.